

MJERENJE PROMJENA NACIONALNIH STEREOTIPA: PRIMJENA METODE SYMLOG-a

Željka Kamenov, Dinka Čorkalo
Filozofski fakultet, Zagreb

UDK 159.922.4
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 21. 3. 1997.

Tehnika SYMLOG-a (A System for the Multiple Level Observation of Groups), ili Sustav za višedimenzionalno opažanje skupina, upotrijebljena je za analizu sadržaja nacionalnih stereotipa studenata psihologije, hrvatske nacionalnosti. Klasičnim načinom izražavanja nacionalnih stereotipa, preko izbora karakterističnih osobina pripadnika nekih nacija (Hrvata, Slovenaca, Srba i Albanaca), studenti su prvi put ispitani 1991. godine, neposredno nakon početka rata u Hrvatskoj. Ispitivanje je ponovljeno 1993. na istoj skupini ispitanika, a posljednje je provedeno 1996., nakon završetka rata. Procjenjivane osobine izražene su u terminima dimenzija SYMLOG-a: dominantno-submisivno, prijateljsko-neprijateljsko, instrumentalno kontrolirano-emocionalno ekspresivno. Određen je položaj svake nacije u trodimenzionalnom prostoru SYMLOG-a za svako od triju ispitivanja. Razmještaj pojedinih nacija na dimenzijama prostora SYMLOG-a prikazan je grafički. Izračunana je udaljenost između pojedinih nacija kao i udaljenost među položajima svake od njih tijekom vremena. Razmatranjem ovih odnosa interpretiran je stav studenata psihologije hrvatske nacionalnosti prema ispitivanim nacijama, kao i promjena tog stava od 1991. do 1996. godine. Pokazana je posebna vrijednost sustava SYMLOG-a koji dopušta da se nacionalni stereotipi interpretiraju pomoću svih izabranih osobina, a ne samo pomoću onih najfrekventnijih, što je nedostatak klasičnih tehnika.

UVOD

Predrasude – kao negativne stavove ili evaluacije koje se zasnivaju na pripadnosti grupi koja nije naša vlastita (Aronson, Wilson i Akert, 1994) – iznimno je teško mijenjati, i to kako njihovu emocionalnu komponentu tako i njihov kognitivni sadržaj – stereotipe (Hamilton and Sherman, 1996). Pitanje promjene negativnog odnosa prema drugim grupama posebno je relevantno u višenacionalnim zajednicama, u kojima su manjinske nacionalne grupe najčešći

objekt negativnog vrednovanja (Triandis, 1990). Kada se tome doda i mogućnost da je većinski narod u konfliktu s manjinskom grupom, pitanje nacionalnih stavova i predrasuda postaje iznimno zamršeno. Tendencija da se sve članove vanjske grupe percipira sličnima ili homogenima, poznati efekt homogenosti protivničke grupe, još se više intenzivira kada su grupe u kompeticiji. Dolazi i do etnocentrizma, koji je karakteriziran povećanom solidarnošću unutar grupe i negativnom evaluacijom vanjskih grupa (Stroebe i Insko, 1989). Ovakvo pojednostavljeno percipiranje ljudi na osnovi njihova pripadanja određenoj grupi ima svoju adaptativnu funkciju, ali i niz nedostataka, koji se ponajprije vežu uz posljedice takvog uopćavanja. One mogu biti posebno problematične u višenacionalnim zajednicama koje za normalno funkcioniranje zahtijevaju suživot trenutno ili nedavno sukobljenih grupa. Stoga je ispitivanje stereotipa i predrasuda u ovim zajednicama iznimno važno, pogotovo ako ga je moguće provesti longitudinalno.

U istraživanjima stereotipa – "sklopova uvjerenja o osobinama grupa ljudi" (Ashmore i Del Boca, 1981; prema Simić, 1992) – korištene su najraznovrsnije mjerne tehnike. Od prvog empirijskog ispitivanja Katza i Bralyja (1933), u kojem je od ispitanika traženo da s liste atributa odaberu one koje smatraju tipičnima za svaku od procjenjivanih etničkih skupina, pa do danas stereotipi su ispitivani preko postotnih procjena zastupljenosti osobina (Brigham, 1971), dijagnostičkim omjerom (McCauley i Stitt, 1978), modifikacijama Osgoodovog semantičkog diferencijala, tehnikom kontroliranih asocijacija i projektnim tehnikama, metodom slobodnog izbora osobina, dubinskim kliničkim intervjuom, bizarnom "bogus pipeline" tehnikom, kao i raznim kombiniranim tehnikama koje su osim kognitivne komponente stereotipa željele zahvatiti još i afektivnu komponentu. Čini se, međutim, da su klasične ček-liste i postotne procjene najbolje izdržale test vremena, što ipak ne znači da im se ne mogu uputiti brojni prigovori. Najčešći je da se takvim ponuđenim listama osobina ograničava količina atribucija koje bi ispitanici mogli proizvesti. Drugi prigovor, po našem mišljenju mnogo ozbiljniji, odnosi se na način obrade rezultata dobivenih ovim tehnikama i njihovu interpretaciju. Naime, izvještaji se u pravilu koncentriraju samo na najfrekventnije izabrane osobine, odnosno one s najvećim postotnim procjenama, dok se manje frekventne potpuno zanemaruju.

Među pokušajima da se u ispitivanju stereotipa izbjegnu navedeni nedostaci pozornost nam je privukao rad Sharon Lobel (1988). Autorica je provela dubinske intervju s dvadeset i jednim Skandinavcem, gostima na poslijediplomskom studiju u SAD-u, i to u tri navrata: neposredno po dolasku u SAD, pred odlazak i godinu dana nakon povratka kući. Zanimala ju je percepcija američkog i vlastitog društva te stavovi i vrijednosti ispitanika. U analizi sadržaja ovih intervju Lobelova se poslužila SYMLOG-om, tehnikom ponajprije namijenjenom za opažanje i razumijevanje interakcije među članovima manjih grupa (Bales i Cohen, 1979). Ovakva nova upotreba tehnike SYMLOG-a pokazala se iznimno korisnom za razumijevanje stereotipa ispitanika. Na osnovi udaljenosti među točkama za pojedinu naciju u prostoru SYMLOG-a moguće je, i

vizualno i statistički, razumjeti odnose među pojedinim odgovorima ispitanika, odnosno zaključiti o njihovu zadovoljstvu određenom kulturom. Ponovljena primjena pruža podatke o promjeni percepcije određene nacije ili o konstantnosti stereotipa. Jedini prigovor koji se ovoj metodi može uputiti jest dugotrajnost postupka, a koja ne proizlazi iz upotrebe SYMLOG-a, nego iz višekratne primjene individualnih intervjua.

U našem smo istraživanju pokušali naći kompromisno rješenje. Primijenjenim postupkom željeli smo izbjeći navedeni prigovor a istodobno zadržati pokazane prednosti SYMLOG-a u smislu kompleksnije analize nacionalnih stereotipa. Cilj ovoga istraživanja jest primjenom metode SYMLOG-a u analizi nacionalnih stereotipa ispitati je li u razdoblju od 1991. do 1996. godine došlo do promjene stereotipa o pripadnicima četiriju nacija, koje su prije rata u Hrvatskoj živjele u istoj državi.

METODA

Prvo je ispitivanje provedeno 1991., godine kada je u rat u Hrvatskoj već počeo, drugo 1993., a konačno ispitivanje provedeno je 1996., nakon završetka rata. Ispitanici su bili studenti psihologije hrvatske nacionalnosti, oba spola, ukupno njih 25. Ispitivanje je bilo anonimno i provedeno je skupno.

Korištena je ček-lista za ispitivanje nacionalnih stereotipa koja se sastojala od 57 atributa izdvojenih na osnovi prethodnih istraživanja stereotipa studenata (Simić, 1988; Bočkaj, 1992). Unatoč činjenici da se ovakvim načinom ispitivanjem ograničava količina atribucija koje mogu producirati, odlučili smo se za ovu metodu zbog njezine ekonomičnosti. Uostalom, prigovori o ograničenoj mogućnosti izbora odgovora vežu se uz sve psihologijske instrumente zatvorenog tipa, koji su se, uz savjesno provedena predispitivanja, ipak pokazali nadmoćni onima otvorenog tipa.

Ispitanicima su na procjenjivanje dane 4 liste, a na vrhu svake bila je upisana po jedna nacija: Hrvat, Srbin, Slovenac ili Albanac. Redosljed lista rotiran je od ispitanika do ispitanika, kao i redosljed osobina unutar lista. Zadatak ispitanika bio je da na svakoj listi atributa zaokruže one za koje smatraju da su karakteristične za procjenjivanu naciju. Za analizu odgovora ispitanika korištena je tehnika SYMLOG-a.

PRIKAZ SYMLOG-a

Postupak korišten za analizu dobivenih podataka proizašao je iz SYMLOG-a (Bales i Cohen, 1979), sustava za višeslojno opažanje grupa. Metoda SYMLOG-a zasniva se na trodimenzionalnom modelu interpersonalnog prostora u kojem se ponašanje pojedinaca može opisati sljedećim dimenzijama: dominantno-submisivno (D-S), prijateljsko-neprijateljsko (P-N) i instrumentalno

kontrolirano-emocionalno ekspresivno (K-E). Osim mogućnosti opisa ponašanja, istim dimenzijama mogu se identificirati i vrijednosne orijentacije osoba u socijalnom polju. Pri tome dimenzija D-S korespondira vrijednosnoj dimenziji materijalnog uspjeha i moći (D), odnosno asketizmu (S); dimenzija P-N odgovara vrijednosnoj dimenziji solidarnosti u skupini (P), odnosno disidenstvu i izoliranosti (N); dimenzija K-E odnosi se na konvencionalne i autoritarne vrijednosti (K) nasuprot nekonvencionalnim, antiautoritarnim vrijednostima (E).

Ovisno o svrsi istraživanja, ponašanje pojedinaca i vrijednosti koje izražavaju mogu se prevesti u jezik SYMLOG-a postupkom poznatim kao bodovanje. Ukratko, promatrači procjenjuju je li određeno ponašanje pojedinca (npr. prekidanje sugovornika) dominantno, submisivno ili nijedno od toga; prijateljsko, neprijateljsko ili nijedno od toga te kontrolirano, emocionalno ili nijedno od toga. Dobivena kodirana procjena (DN u našem primjeru) smješta ponašanje na jedan od 26 mogućih vektora (direkcija) u prostoru SYMLOG-a. Popis ovih kategorija ponašanja nalazi se u tablici 1.

Tablica 1
Ponašanja koja opisuju SYMLOG direkcije

D	aktivan, dominantan, puno govori	N	neprijateljski, negativan
DP	ekstravertiran, otvoren, pozitivan	NE	iritabilan, ciničan, ne želi surađivati
DPK	učinkovit, demokratičan vođa	E	pokazuje osjećaje
DK	probitačan organizator	PE	srdačan, dopadljiv, zabavan
DNK	autoritaran, kontrolirajući, osuđujući	SP	ugleda se na druge, pun povjerenja
DN	dominirajući, nepopustljiv, prijeteći, moćan	SPK	pažljiv, voljan preuzeti odgovornost
DNE	provokativan, egocentričan, pravi se važan	SK	poslušna, predano radi
DE	šali se, ekspresivan, dramatičan	SNK	kažnjava samog sebe, previše radi
DPE	zabavan, društven, smiješi se, topao	SN	depresivan, tužan, odbijajući
P	prijateljski, pravedan	SNE	otuđen, odustaje, povlači se
PK	surađuje s drugima	SE	boji se pokušati, sumnja u sebe
K	analitičan, orijentiran na zadatak i rješavanje problema	SPE	smiren, nalazi zadovoljstvo u tome da bude s drugima
NK	strogo se pridržava pravila, mora biti u pravu	S	pasivan, introvertiran, malo govori

ANALIZA SADRŽAJA NACIONALNIH STEREOTIPA

Uporaba trodimenzionalnog modela interpersonalnog prostora u našem istraživanju značajno se razlikuje od njegove uobičajene primjene. Primarni interes našeg istraživanja bio je utvrditi nacionalne stereotipe. U uobičajenoj primjeni tehnike SYMLOG-a opažaci boduju ponašanje konkretnih osoba i njihovu grupnu interakciju. Na taj se način dobiva pozicija svakog člana promatrane skupine u prostoru SYMLOG-a. Budući da nije bilo moguće opažati interakciju ispitanika s pripadnicima procjenjivanih nacija, odlučili smo da osobine koje

su ispitanici izabrali na ček-listama kao tipične za pojedine nacije tretiramo kao jedinicu analize, odnosno kao da su ispitanici promatrali konkretno ponašanje tipičnih predstavnika nacija. Drugim riječima, ako je neki ispitanik na ček-listi izabrao atribut "rodoljuban" da bi označio karakterističnu osobinu Hrvata, to je uzeto kao da je Hrvat bio član ispitanikova socijalnog polja koji se u interakciji s ispitanikom ponašao na takav način. U ovom slučaju Hrvat kojeg ispitanik opaža i procjenjuje zapravo je reprezentant svoje nacije. Izabrani atribut bodovan je kao SPK (submisivan, prijateljski, kontroliran).¹ Kao rezultat toga postupka dobiveni su odgovarajući položaji u prostoru SYMLOG-a za stereotip svake nacije.

Navedeni postupak bodovanja provela su dva nezavisna suca dobro upoznata s tehnikom SYMLOG-a. Koeficijent slaganja među sucima, izračunan kao Pearsonov r iznosi 0,84. Razlike u bodovanju među sucima riješene su dogovorno.

Podaci za svaki od 4 ispitivana objekta (stereotipe Hrvata, Slovenaca, Srba i Albanaca) obrađeni su prema standardnom postupku SYMLOG-a, opisanom u Dodatku J Priručnika za upotrebu SYMLOG-a (Bales i Cohen, 1979), čime su dobivene koordinate za smještaj svakog objekta u grafičkom prikazu socijalnog polja ispitanika (tzv. dijagram polja). Osi dijagrama polja predstavljaju dimenzije kontrolirano-emocionalno (ordinata) i prijateljsko-neprijateljsko (apscisa), a dimenzija dominantno-submisivno prikazana je veličinom kružnice oko točke koja predstavlja poziciju svakog objekta. Ovi su grafički prikazi nacrtani za svako ispitivanje pojedinačno.

REZULTATI I RASPRAVA

Na osnovi dobivenih rezultata moguće je opisati sadržaj stereotipa naših ispitanika. Tako se hrvatska nacija opisuje kao rodoljubna, umjerena, ustrajna, istinoljubiva, gostoljubiva i civilizirana, što su osobine koje se vezuju uz oznaku P, a koja je najistaknutija za stereotip Hrvata.

Stereotip Slovenca opisan je u najvećoj mjeri oznakom K, čiji je sadržaj, kako je već navedeno, određen osobinama poput: sposoban, poslovan, organiziran, pedantan itd.

Stereotip Srbina najizrazitije je obilježen oznakama D i N, čija kombinacija u psihološkom smislu znači želju za dominacijom, nepopustljivost i moć, a osobine kodirane u ovoj kombinaciji dimenzija jesu: proračunan, nametljiv, vlastohlepan, osvetoljubiv i uporan.

Kombinacija oznaka SNK pripisana je stereotipu Albanca, a označava samokažnjavanje, naporan rad i trpljenje. U sklopu naših osobina odabrani atributi jesu: pasivan, zatvoren, neobrazovan, radin, štedljiv, discipliniran, neprihvaćen.

1

Podrobnije o sadržaju pojedinih dimenzija SYMLOG-a može se vidjeti u Bales i Cohen, 1979.

Za stereotip svake nacije provedena je odvojena analiza za svaku dimenziju SYMLOG-a. Drugim riječima, za svaki objekt izračunane su tri prosječne vrijednosti i standardne devijacije kao mjere stereotipa na dimenzijama D-S, P-N, K-E u sve tri vremenske točke. Izračunani su t-testovi za zavisne uzorke između stereotipa za sve nacije. Rezultati ove analize prikazani su u tablici 2.

Tablica 2
Razlike u nacionalnim stereotipima
(t-vrijednosti i razlike među aritmetičkim sredinama)

	1991.		1993.		1996.	
	t	d	t	d	t	d
H vs. SL						
D - S	-0.48	-0.67	-0.12	-0.17	0.03	0.06
P - N	1.22	1.83	2.03*	2.56	2.92**	3.50
K - E	-2.20*	-3.06	-1.20	-1.72	-1.20	-1.94
H vs. SR						
D - S	1.60	-1.89	-1.14	-1.50	-1.05	-1.61
P - N	4.71**	4.72	5.25**	4.56	5.31**	6.44
K - E	0.04	0.06	0.25	0.39	0.06	0.11
H vs. A						
D - S	1.70	2.06	1.28	1.72	1.38	2.11
P - N	4.61**	5.17	4.17**	4.56	5.26**	5.89
K - E	-0.99	-1.50	-1.10	-1.50	-0.66	-1.11
SL vs. SR						
D - S	-0.64	-1.22	-0.75	-1.33	-0.84	-1.67
P - N	1.46	2.89	1.63	2.83	1.62	2.94
K - E	1.52	3.11	1.09	2.11	0.97	2.06
SL vs. A						
D - S	1.69	2.72	1.47	1.89	1.21	2.06
P - N	1.91	3.33	1.44	2.00	1.44	2.39
K - E	0.81	1.56	0.16	0.22	0.45	0.83
SR vs. A						
D - S	4.24**	3.94	2.88**	3.22	2.80**	3.72
P - N	0.38	0.44	-0.69	-0.83	-0.37	-0.56
K - E	-1.39	-1.56	-1.73	-1.89	-0.88	-1.22

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; $df = 24$ (1991.); $df = 23$ (1993.); $df = 30$ (1996.)

Statistički značajne razlike na pojedinim dimenzijama dobivene su između stereotipa za vlastitu naciju (Hrvati) i svih drugih ispitivanih nacija. Provjeravanje značajnosti razlika u stereotipiranju drugih ispitivanih nacija pokazalo je da jedina razlika postoji između Srba i Albanaca, i to na dimenziji D-S, pri čemu se Srbi percipiraju dominantnijima. Općenito uzevši značajne razlike koje su se pokazale u prvom ispitivanju zadržale su se i u ispitivanju 1993., kao i u ispitivanju 1996. godine.

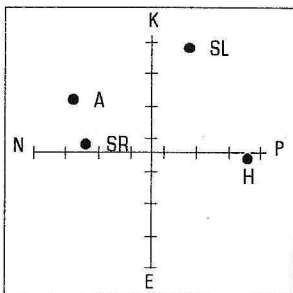
Analiza razlika u stereotipu vlastite i ostalih nacija pokazala je sljedeće: ispitanici Srbe i Albance vide značajno neprijateljskijima od vlastite nacije u sva tri ispitivanja. Na dimenzijama D-S i K-E nisu se pokazale značajne razlike između stereotipa ovih dviju nacija, s jedne strane, i vlastite nacije, s druge strane.

Zanimljivo je da se obrazac razlika između stereotipa Hrvata i Slovenaca tijekom vremena promijenio. Dok su 1991. Slovenci percipirani kao značajno više kontrolirani od Hrvata, ta se razlika u ispitivanjima 1993. i 1996. izgubila. S druge strane, razlika na dimenziji P-N, koja nije postojala 1991., pojavila se u ispitivanju 1993. te se povećala u ispitivanju 1996. Ovi rezultati ukazuju na to da naši ispitanici vide Slovence sve udaljenijima od vlastite nacije, tj. percipiraju ih sve manje prijateljskima.

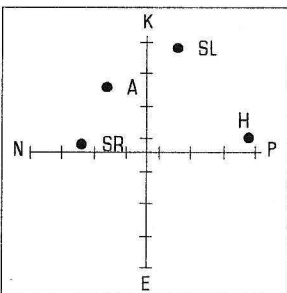
Dobivene sličnosti i razlike među stereotipima ispitivanih nacija mogu se jasno vidjeti usporedbom pozicija objekata u dijagramima polja, prikazanim na slikama 1, 2 i 3..

Dijagram polja nacionalnih stereotipa

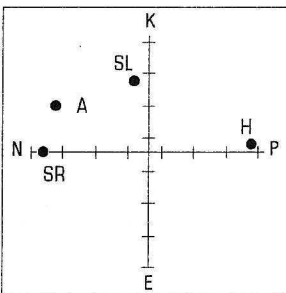
Slika 1 (1991.)

Slika 2 (1993.)

Slika 3 (1996.)

Iz prvih je dviju slika vidljivo da se u ispitivanjima 1991. i 1993. Hrvati i Slovenci smještaju na pozitivnoj strani dijagrama, a Srbi i Albanci na negativnoj. Naime, oba su ispitivanja provedena nakon što je sukob u Sloveniji završio, a rat u Hrvatskoj počeo, pa su vlastita i slovenska nacija percipirane kao bliže, budući da su obje bile napadnute, dakle u poziciji žrtve i na pravoj strani. Međudržavni nesporazumi koji su se zbili u razdoblju između dva ispitivanja vjerojatno su uzrokovali dobivenu statistički značajnu razliku između Hrvata i Slovenaca na dimenziji P-N. Iako se položaj Slovenaca nije pomaknuo na negativni pol ove dimenzije, ispitanici su ih 1993. percipirali manje prijateljskima.

U ispitivanju 1996. (slika 3), pozicija Slovenaca premjestila se na negativnu stranu dijagrama, a razlika između stereotipa Hrvata i Slovenaca se povećala. Istodobno se pozicija Srba i Albanaca još više pomaknula prema negativnom polu dimenzije prijateljsko-neprijateljsko. Ovi nalazi ukazuju na moguću pojavu etnocentrizma u ispitivanom uzorku studenata. Slični su rezultati dobiveni na uzorku hrvatskih prognanika, iako je korištena drukčija metodologija za ispitivanje nacionalnih stavova (Čorkalo i Kamenov, 1993; Čorkalo i sur., u tisku).

Na dimenziji kontrolirano-emocionalno, stereotipi ispitivanih nacija grupiraju se ponešto drukčije. Srbi i Hrvati smještaju se oko nulte točke te dimenzije, dok ispitanici Albance i Slovence percipiraju kontroliranima. U oba ispitivanja razmještaj nacija je gotovo identičan, osim što je 1993. promijenjen kod Slovenaca, koji su procijenjeni manje kontroliranima. Ovi nalazi sugeriraju razlike u sadržaju stereotipa prema pojedinim nacijama. Odabir osobina koje određuju ovu dimenziju determiniran je više kognicijama nego afektivnim odnosom prema određenoj naciji. Tako se npr. za Slovence biraju atributi poput sposoban, organiziran, poslovan, radin, hladan, štedljiv, racionalan, a za Albance tradicionalan, patrijarhalan, konzervativan. Sve ove osobine opisuju psihološko značenje pozitivnog pola ove dimenzije (konvencionalne i autoritarne vrijednosti), pa se stoga ove dvije nacije smještaju na tom polu. Hrvatskoj i srpskoj naciji ove su osobine pripisane u manjoj mjeri, pa su ih neki drugi atributi vezani uz suprotan pol ove dimenzije, kao npr. gostoljubiv, srdačan, pomaknuli na poziciju oko ishodišta.

Kako je vidljivo na osnovi veličine krugova na dijagramu, a koji označavaju dimenziju dominantno-submisivno, nacije su međusobno slične. Jedina značajna razlika na ovoj dimenziji jest, kako je već navedeno, između Srba i Albanaca. Između stereotipa Srba i stereotipa drugih nacija razlika nije statistički značajna, iako Srbi imaju najveću vrijednost na ovoj dimenziji, tj. ispitanici ih percipiraju dominantnijima od ostalih nacija, i to više 1996. i 1993. nego 1991.

Osim navedenoga, provedena je složena analiza varijance (MANOVA) kako bi se utvrdile promjene u percepciji svake pojedine nacije tijekom vremena. Analiza je provedena za svaku dimenziju SYMLOG-a, no na dimenzijama kontrolirano-emocionalno i dominantno-submisivno nisu utvrđene promjene. Značajni F-omjeri dobiveni su samo na dimenziji prijateljsko-neprijateljsko te su ovi rezultati prikazani u tablici 3.

Tablica 3
Razlike u percepciji svake nacije tijekom vremena (P-N dimenzija)

	F	t (91.-93.)	t (91.-96.)	t (93.-96.)
HRVATI	.73	-0.96	-1.09	0.13
SLOVENC	2.36**	0.41	1.64	2.09*
SRBI	2.82**	0.31	1.88	2.12*
ALBANCI	2.35**	-1.41	0.38	2.98**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Općenito bismo mogli reći da se stereotipi naših ispitanika prema ispitivanim nacijama nisu značajnije promijenili u razdoblju od 1991. do 1996. godine. Sadržaj svakog stereotipa ostao je više-manje jednak, čime se ponovno potvrdila trajnost stereotipa kao sklopova uvjerenja o osobinama skupina ljudi. Pro-

mijenila se, međutim, emocionalna komponenta ispitivanih etničkih stavova, to jest pojačale su se predrasude.

Vidimo da u proteklih pet godina ispitanici nisu promijenili stav o vlastitoj naciji, ali je njihova percepcija pripadnika svih ostalih ispitivanih nacija postala sve negativnija. Čini se da je do tih promjena došlo tek između posljednjih dvaju ispitivanja, jer su upravo te razlike bile one koje su dovele do značajnih F-omjera. Ovi nalazi na prvi pogled mogu začuditi. No, iz dijagrama polja vidljivo je da su pozicije ispitivanih nacija 1991. i 1993. vrlo blizu. Pri tome se Albanci i Srbi smještaju na negativnoj strani dijagrama, a Hrvati i Slovenci na pozitivnoj. Možda se moglo očekivati da će se pozicija Srba u ispitivanju 1993. godine pomaknuti još više prema negativnom kraju, no nalazi to ne pokazuju. Drugim riječima, stav prema Srbima ostaje jednako negativan kao i na početku rata. U ispitivanju 1996. godine kao da dolazi do otvorene manifestacije kumuliranih negativnih emocija prema Srbima, te se oni na dimenziji prijateljsko-neprijateljsko smještaju na krajnje negativnu poziciju. U ispitivanju 1993. godine pozicija Albanaca blago se pomiče prema pozitivnijem polu, čemu uzrok može biti njihova nepovezanost s ratom. Ipak, vjerojatno zbog velikih kulturalnih razlika, pozicija Albanaca i dalje ostaje na negativnoj strani dijagrama. U ispitivanju 1993. Slovenci se i dalje percipiraju prijateljski. No, u ispitivanju 1996. godine njihova se pozicija s pozitivnog dijela dijagrama premiješta na negativnu stranu (!), kao što i pozicije ostalih dvaju naroda postaju negativnije. Dakle, sve grupe, osim naše vlastite, percipiraju se sve neprijateljskijima. Pri tome pozicija vlastite grupe ostaje maksimalno pozitivna u sva tri ispitivanja. Ova izražena manifestacija etnocentrizma i unutargrupnog zatvaranja nije neočekivana s obzirom na nedavno iskustvo rata (Campbell, 1965). Ovo je još jedna potvrda hipoteze o pojavi etnocentrizma kao posljedice sukoba među grupama. Kako Campbell kaže, rat uzrokuje podizanje barijera između naše i svih drugih grupa, bile one povezane s tim ratom ili ne.

No ovakvo psihološko udaljavanje od drugih grupa nije trajno i nepromjenljivo. Tako je u čuvenoj princetonskoj studiji, koju su započeli Katz i Braly (1933), nastavio Gilbert (1951), a završili Karlins, Coffman i Walters (1969), pokazana promjena čak i sadržaja stereotipa. Pri tome je posebno relevantna promjena stereotipa o Japancima. Dok su ih 1933. američki ispitanici percipirali inteligentnima, marljivima i naprednima, 1951. (čak 6 godina nakon II. svjetskog rata!) opisuju ih kao povodljive, podmukle i ekstremne nacionaliste. Udaljavanjem od ratnog iskustva, mijenja se i percepcija američkih ispitanika, pa u ispitivanju 1967. opisuju Japance kao ambiciozne, sposobne i privržene obitelji. Može se očekivati da će se protokom vremena i uspostavljanjem mirnodopskih međudržavnih veza promijeniti i sadržaj stereotipa naših ispitanika. Možemo se nadati da će takva promjena kognicija, zbog potrebe za afektivno-kognitivnom konzistencijom (Rosenberg, 1968), dovesti i do promjena emocionalne komponente etničkih stavova, odnosno smanjenja predrasuda prema ispitivanim nacijama.

ZAKLJUČAK

SYMLOG je godinama korišten kao tehnika za davanje povratne informacije članovima manjih skupina o njihovim uzajamnim odnosima. U našem istraživanju upotrijebili smo ga za utvrđivanje slike o vlastitoj i drugim nacijama. Pokazana je posebna vrijednost sustava SYMLOG-a, koji dopušta da se nacionalni stereotipi interpretiraju pomoću svih izabranih osobina. Time se dobiva podatak ne samo o sadržaju stereotipa nego i o emocionalnoj komponenti etničkih stavova, izraženoj preko dimenzije prijateljsko-neprijateljsko. Određivanjem pozicija vlastite i drugih nacija ovom tehnikom, dijagram SYMLOG-a može biti polazišna točka za raspravu o potencijalnim izvorima konflikata ili nerazumijevanja u međunacionalnim odnosima.

LITERATURA

Aronson, E., Wilson, T. D. i Akert, R. M. (1994). *Social psychology: The heart and the mind*. New York: Harper Collins College Publishers.

Bales, R. F. i Cohen, S. P. (1979). *SYMLOG: A system for the multiple level observation of groups*. Free Press: New York.

Bočkaj, N. (1992). *Ispitivanje sadržaja nacionalnih stereotipa upotrebom metoda ček-lista i dijagnostičkog omjera*. Diplomski rad, Filozofski fakultet, Zagreb.

Brigham, J. (1971). Ethnic stereotypes. *Psychological Bulletin*, 92, 540-572.

Campbell, D. T. (1965). Ethnocentric and other altruistic motives. U: Levine, D. (Ed). *Symposium on motivation*. Lincoln, NE: University of Nebraska Press, 283-311.

Čorkalo, D. i Kamenov, Ž. (1993). Perspektive suživota: očekivanja glede povratka i etnički stavovi prognanika. U: Dean Ajduković (Ur). *Psihološke dimenzije progonoštva*. Zagreb: Alinea, pp. 124-134.

Čorkalo, D., Ajduković, D., Ajduković, M. *Change in expectations and ethnic attitudes of displaced persons over time*. U tisku.

Gilbert, G. M. (1951). Stereotype persistence and change among college students. *Journal of Abnormal Social Psychology*, 46, 245-254.

Hamilton, J. L. i Sherman, J. W. (1996). Stereotypes. *Annual Review of Psychology*, vol. 47, pp. 237-271.

Katz, D. i Braly, K. (1933). Racial stereotypes in one hundred college students. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 28, 280-290.

Karlins, M., Coffman, T. L. i Walters, G. (1969). On the fading of social stereotypes: Studies in three generations of college students. *Journal of Personality and Social Psychology*, 13, 1-16.

Linville, P. W., Salovey, P., i Fischer, G. W. (1986). Stereotyping and perceived distribution of social characteristics: and application to ingroup-outgroup perception. U: Dovidio, J. F. i Gaertner, S. L. (Eds). *Prejudice, Discrimination and Racism*, pp. 165-208.

Lobel, A. S. (1988). A SYMLOG content analysis of in-depth interviews: Perceptions of Scandinavian visitors to the United States. *International Journal of Small Group Research*, 123-141.

McCauley, C. i Stitt, C. L. (1978). An individual and quantitative measure of stereotypes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 36, 929-940.

Park, B. i Judd, C. M. (1990). Measures and models of perceived group variability. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 173-191.

Rosenberg, M. (1956). Cognitive structure and attitudinal affect. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 53, 367-372.

Simić, O. (1988). *Sadržaj kognitivnih reprezentanata etničkih stereotipa*. Diplomski rad, Filozofski fakultet, Zagreb.

Simić, O. (1992). *Utjecaj iluzornih korelacija na proces stereotipiranja*. Magistarski rad, Filozofski fakultet, Zagreb.

Stroebe, W. i Insko, C. A. (1989). Stereotype, prejudice and discrimination: changing conceptions in theory and research. U: Bar-Tal, D., Graumann, C. F., Kruglanski, A. W. and Stroebe, W. (Eds.): *Stereotyping and Prejudice: Changing Conceptions*. Springer, New York.

Triandis, H. C. (1990). Theoretical concepts that are applicable to the analysis of ethnocentrism. U: R. W. Brislin: *Applied cross-cultural psychology. Cross-cultural research and methodology series*, vol. 14. Newbury Park: Sage., pp. 34-55.

MEASUREMENT OF NATIONAL STEREOTYPES' CHANGE USING SYMLOG METHOD

Željka Kamenov, Dinka Čorkalo
Faculty of Philosophy, Zagreb

Undergraduate students of psychology, Croats, expressed their perceptions of Croats, Serbs, Slovenians and Albanians on conventional checklists consisting of 57 traits. The research was first conducted in 1991, when the war in Croatia had already started, then was repeated in 1993, and again in 1996, when the war was over. SYMLOG (A System for the Multiple Level Observation of Groups) was used for a content analysis of assessed national stereotypes. A position in three-dimensional interpersonal space was found for each stereotype and presented in field diagrams. We can infer changes in perceptions by observing the movement of images in space. In addition, t-tests were performed to examine significant differences between subjects' perceptions of each nation at each time period, as well as during the time periods. SYMLOG allowed us a more complex interpretation of the subjects' national stereotypes than it would ever be possible based only on simple checklists.

DIE MESSUNG VON VERÄNDERUNGEN NATIONALER STEREOTYPEN: DIE ANWENDUNG DER SYMLOG-METHODE

Željka Kamenov, Dinka Čorkalo
Philosophische Fakultät Zagreb

Die SYMLOG-Technik (SYMLOG: System for the Multiple Level Observation of Groups – System pluridimensionaler Gruppenbeobachtung) wurde eingesetzt, um den Gehalt nationaler Stereotypen unter Psychologiestudenten kroatischer Nationalität zu analysieren. 1991, unmittelbar nach Ausbruch des Krieges in Kroatien, wurden die Studenten zum ersten Mal aufgefordert, anhand einer Aufzählung der charakteristischen Eigenschaften verschiedener Nationalitäten (Kroaten, Slowenen, Serben und Albaner) in klassischer Form nationale Stereotypen zum Ausdruck zu bringen. Die Umfrage wurde 1993 und zuletzt 1996, nach Beendigung des Krieges, unter denselben Personen wiederholt. Die eingeschätzten Eigenschaften lauten gemäß den Dimensionen der SYMLOG-Technik: dominant/unterwürfig, freundlich/feindlich, instrumental-kontrolliert/emotional-expressiv. Im dreidimensionalen Raum der mittels der SYMLOG-Technik jeweils durchgeführten Umfragen wurde die Position einer jeden Nation bestimmt und graphisch dargestellt. Es wurde die Entfernung zwischen den einzelnen Nationen sowie die Entfernung zwischen ihren jeweiligen Positionen im Laufe der Zeit errechnet. Anhand der Untersuchung dieser Verhältnisse interpretierte man die Einstellung der Psychologiestudenten kroatischer Nationalität zu den genannten Nationen sowie die Veränderungen, die zwischen 1991 und 1996 diesbezüglich eingetreten sind. Es erwies sich als Vorzug der SYMLOG-Technik, die nationalen Stereotypen anhand der ausgewählten Eigenschaften zu interpretieren, anstatt allein der am häufigsten angeführten, was ein Nachteil klassischer Techniken ist.